

Магдалена Кох

Универзитет „Адам Мицкијевич“

Познањ (Пољска)

Транскултурална личност у покрету или форме номадизма Милене Павловић Барили¹

Овај рад покушава да типолошки прикаже различите форме номадизма у стваралаштву и животу Милене Павловић Барили (1909-1945), сликарке и песникиње, која је била активна у међуратном периоду и уметнице која је припадала различитим културним срединама. Она је стварала између српског и италијанског, немачког и француског, шпанског и англо-америчког језика и културе. У првом делу рада дато је кратко објашњење савременог номадизма као перформативне метафоре интелектуалног и уметничког начина мишљења, стварања и постојања (по Бауману, Делезу, Гатарију и Брајдоти). У другом делу текста предложена је типологија номадизма Милене Павловић Барили: национално-етнички, лингвистички, уметничко-естетски, родни, културни и књижевно-жанровски номадизам. Путујући модел егзистенције и различите форме номадизма чине Милену Павловић Барили уметничком појавом која функционише у међузонама, у полижанровским и интердисциплинарним дискурсима.

Кључне речи: номадизам, Милена Павловић Барили, род, икона културе.

Номад је, према Зигмунту Бауману (Zygmunt Bauman), постмодерни апатрид, држављанин света добровољно лишен отаџбине, који свесно бира путујући модел егзистенције.² Та егзистенција је заснована на принципу честог и планираног премештања, прилагођавања променљивим условима.. Другим речима, номад је субјекат на путу. Он није обележен жигом неминовности и политичког императива попут емигранта, изгнаника, избеглице или дисидента.³ Он је пре нека врста савременог Одисеја по сопственом избору, или – како пишу Гатари (Guattari) и Делез (Deleuze) – ризом који се увек премешта, прекорачује културна, национална, језичка и ментална ограничења.⁴ Он је ослобођен од статичког, хијерархијског начина мишљења.

---

¹ Рад је био у краћем облику изложен у виду усменог саопштења на међународном научном скупу „Милене Павловић Барили у фокусу различитих уметности“, одржаном од 9. до 10. 03. 2010. године у Музеју примењених уметности Београду.

² Z. Bauman, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, (Warszawa: Instytut Kultury, 1994). Z. Bauman, *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, (Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2000).

³ R. Braidotti, „Poprzez nomadyzm”, prevela A. Derra, *Teksty Drugie*, 6/2007: 107.

⁴ „Nomadology“, *The Routledge Companion to Critical Theory*, edited by Simon Malpas and Paul Wake, (London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2006), 233.

Идући даље овим трагом, Рози Брајдоти (Rosi Braidotti), ауторка књиге о номадским субјектима, додаје да је номад фигура без сталног центра – неко ко се креће у полицентричном кругу без претходног поретка и хијерархије.⁵ Номадизам је – у фигуративном мишљењу – креативни начин постојања, перформативна метафора која омогућава да се споје искуство и знање. То је егзистенцијални услов који се претвара у начин мишљења, стварања, постојања. То је нова врста слободе у свету, без корсета форме. То није бескућништво, већ способност стварања дома свугде. То је, дакле, фигурација идентитета заснована на пролазним стањима и на непостојању навигацијских принципа.⁶ Номадско постајање није ни подражавање, ни реплика онога шта се види, него интензивирање међусобних веза, претварање већ постојећих кодова у сопствене, нове кодове, саздане на линијама укрштања и премрежавања утицаја. Милена Павловић Барили, сликарка и песникиња међуратног доба, изврстан је пример номада двадесетог века, а њен приватни живот и стваралаштво обележени су разноврсним формама припадности.

Национално-етнички номадизам

Номадизам Милене Павловић Барили био је, пре свега, условљен њеним пореклом. Такав номадизам се може назвати национално-етничким. Познато је да је по мајци била Српкиња, по оцу Италијанка, да се још од детињства кретала између Пожаревца, где се родила и провела рану младост са мајком, Даницом Павловић (1883-1965), и њеном породицом, и Парме, родног места њеног оца, Бруна Барилија (Bruno Barilli 1880-1952). Осцилујући између мајчине и очеве, српске и италијанске културне средине, Милена је од почетка живела егзистенцијом „мултикултурног мигранта који је временом постао номад”⁷, тачније, транскултурног мигранта, јер су се ти утицаји код ње прожимали. Према томе, она није била везана за један начин мишљења, већ се кретала слободно између неколико поредака, а ни у једном није била чврсто укореења.

---

⁵ Rosi Braidotti, *Nomadic subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, (New York: Columbia University Press, 1994). Уп. R. Braidotti, „Putem nomadizma: uvod“, s engleskog prevela Jasmina Čaušević, *ProFemina*, leto-jesen 2005, zima-proleće 2006, 165-202.

⁶ I. Rogoff, *Terra Infirma- Geography's Visual Culture*, Routledge 2000, наведено према : K. Pabijanek, „Sztuka intermedialna i wyobrażenia intelektualnego nomadyzmu. Prace Zsofii Váradi i Katariny Sevič”, Artmix, Feminizm i media, br.10, septembar 2005, http://free.art.pl/artmix/10_2005_pab_szt.html

⁷ R. Braidotti, „Poprzez nomadyzm“, 107.

Захваљујући томе, стекла је вештину слободног и креативног контакта са различитим културама и друштвеним, естетским и језичким кодовима.

Чини се да Милена није поступала по диктату ни једног *etnicum*-а. Најпре се кретала између Пожаревца и Парме, касније међу европским културним и уметничким меторопама попут Минхена, Мадрида, Лондона, Рима, Париза и Осла, да би завршила у Њујорку.⁸ Овде је реч о својеврсном номадским „настајању“, па чак и појави транснародности. Преплитање различитих матрица утицало је на настанак њених занимљивих, оригиналних дела, која сведоче о номадском карактеру једног хибридног идентитета у покрету.

Лингвистички номадизам

Милена Павловић Барили је била полиглота. Течно је говорила шест језика: српски и италијански је научила од родитеља и у школама, немачки у школи Mayer Schule у Линцу и Грацу (*Der Ordensfrauen von heiligen Herzen Jesu* 1921-1922), као и за време студија у Минхену на Академији ликовних уметности (1926-1927); знање француског је стекла живећи много година у Паризу (1931-1939), шпански је био језик њене велике љубави Родригеса (Рејнолда) Гонзалеса, кубанског пијанисте, а изврсно је говорила и енглески, будући да је живела годину дана у Лондону и шест година у Америци. Ако прихватимо тезу Розе Брајдоти (Rosi Braidotti) која тврди да је полиглота увек лингвистички номад, онда је Милена засигурно то била. Она је стално живела у простору између неколико језика, увек у фази језичког „транзита“ што јој је омогућило да црпе њихово богатство, не сакрализујући их и не дајући ниједном од њих предност. Са мајком је водила преписку на српском, али сачувана писма ипак сведоче да је правила ситне грешке,⁹ са оцем је користила италијански и на њему је писала песме.

---

⁸ Овде нећу улазити у детаље Милениног животног пута и стваралаштва, јер је о томе објављена изврсна, тротомна стручна едиција, фундаментална за студије српско-италијанске уметнице. То капитално дело је настало током великог међународног пројекта који је водила и координирала Зорица Стабловић Булајић, директорка и главна уредница издавачке куће *HESPERIAedu*. N. Samardžić, A. Mazzola, O. Janković, D. Barilli, J. Bulajić, I. Subotić, J. Bakić, Č. Radoičić, *Milena Pavlović Barilli: VERO VERIUS 1. Vreme, život, delo*, (Beograd: HESPERIAedu, 2010); I. Subotić, L. Merenik, S. Kragulj, I. Huljev, Lj. Petrović, Z. Blažina, *Milena Pavlović Barilli: PRO FUTURO 2. Teme, simboli, značenja*, (Beograd: HESPERIAedu, 2010); L. Merenik, A. Petrović, M. Koch, *Milena Pavlović Barilli: EX POST 3. Kritike, članci, bibliografija*, (Beograd: HESPERIAedu, 2009).

⁹ К. Димитријевић, Стојановић-Гулески, *Кључеви снова сликарства. Живот-дело-писма-песме Милене Павловић Барили*, (Крушевац: Багдала, 1971), 20, 52-63 и даље, јер се преписка са мајком користи у целој књизи. У писмима мајци Милена често пише о себи у мушком роду. Види нав. дело, 52.

Остали језици су својеврсна симболичка географска мапа места у којима је боравила, „инвентар трагова“ путовања, селидби, изложби, студијских боравака, али истовремено и скривени запис њених путева по уметничком свету. Чини се да ју је одликовала скепса према идеји о чврстом (националном) идентитету који подразумева хегемонију једног (матерњег) језика. Њен лични доживљај је пре подразумевао распршеност и био је повезан са нагомилавањем разноликог „(транс)културног капитала“, интернализацијом многих кодова и формирањем сопствених регистара припадности. То се добро види на примеру њене поезије. За Милену је карактеристично то да је у периодима уметничке кризе, када је мање сликала, емоције изражавала кроз поезију.¹⁰ Ова повремена промена уметничког медија се исто тако може посматрати као форма номадизма, прелаз проистекао из потребе за комплементарним допуњавањем уметничких средстава. Треба, ипак, истаћи да је она и у поезији и у сликарству умела да представи исти свет снова, мистерије, симболике и несвесног. Атмосфера њених слика и песама је готово иста. Утолико се овај жанровски номадизам надовезује на лингвистички. Поезију је писала на три романска језика – италијанском (седамнаест песама)¹¹, француском (седам) и шпанском (четрнаест, то су пре свега љубавне песме).¹² На српском је – колико ми је познато – написала само једну песму, 1916. године, као седмогодишња девојчица, у Риму, ћирилицом, коју је завршила мишљу: „Овај свет санак је, само санак леп”.¹³ Овај стих се често цитира и третира као амблем њеног сликарства и мото њеног целокупног стваралаштва.¹⁴ Милена Павловић Барили, међутим, не приказује *друго* као страно и егзотично, него сопствену личност

---

¹⁰ Оливера Јанковић, *Милена Павловић Барили*, (Београд: ТОРУ, Војноиздавачки завод, Народни музеј, 2001), 73.

¹¹ Велико признање су добиле њене италијанске песме које је објавила у часопису „Quadrivio“ (пет песама је објавила у децембарском броју из 1934. године, у јулском из 1935. четири, а у фебруарском броју из 1936. циклус од осам песама са њеним сликама.)

¹² У сећањима њене мајке, Данице Павловић, налазимо информацију да је најрадије писала песме на шпанском. Све Миленине песме су преведене на српски и први пут у целини објављене тек 1998. године. М. Павловић Барили, *Поезија*, приредио Милосав Миленковић, (Београд: VERZALpress, 1998). Поводом стогодишњице ауторкиног рођења песме су се појавиле и у новим издањима: М. Павловић Барили, *Неверни анђели*, превод Никола Бертолино и Радивоје Константиновић, приредио и написао поговор Милосав Миленковић, (Београд: НОЛИТ, 2009); М. Pavlović-Barilli, „Stihovi“, *Zvezdanim Tragom. Milena Pavlović Barilli (Požarevac, 1909 –Njujork, 1945) sto godina od rođenja*, приредила Jelica Milojković, (Beograd: Galerija SANU, 2009), 389-403.

¹³ М. Павловић Барили, *Поезија*, 7.

¹⁴ Види К. Димитријевић, С. Стојановић-Гулески, *Кључеви снова сликарства*.

стратешки смешта у његове оквире, како би, кроз поезију или сликарство, упризорила сопствено сложено порекло.

Уметничко-естетски номадизам

Трећу, за њено сликарство веома битну форму номадизма, назвала бих уметничко-естетском. Овај номадизам представља својеврсну антиципацију духа постмодерне, у том смислу што спаја разнородне елементе, користи цитате и парафразе познатих слика и мотива из класичне и модерне уметности. Код ње се примећује својеврстан интелектуални дијалог који је водила са сликама виђеним за време путовања по музејима Италије, Шпаније, Француске, Енглеске и Америке. То стање номадског естетизма омогућило јој је да позитивно редефинише сопствени стил. Милена Павловић Барили је, дакле, на основу своје ерудиције и познавања историје уметности, у слободној „шетњи” по темама и стиливима започела дијалог са прошлошћу. Њено стваралаштво је илустрација тезе Розе Брајдоти да номад „ма куда да иде, носи све своје са собом и може било где поново да створи свој дом [...]”¹⁵. Миленина дела инспирисана су пре свега надреализмом, али и стваралаштвом једног другог номада културе, Ђорџа де Кирика (Giorgio de Chirico 1888-1978), сликара италијанско-грчког порекла који је представник метафизичког сликарства (*pittura metafisica*). Милена спаја и елементе антике са елементима италијанске ренесансе. Дијалог који води са стиливима, сликарима и мотивима изузетно је сугестиван и указује на постојање „естетско-културног метаболизма”, схваћеног као својеврсно духовно „конзумирање” и естетског „варење” већ виђеног, у циљу стварања новог. Та интертекстуалност, односно „међусликовност”, састоји се од преображавања онога што је старо да би му се дало ново, савремено значење и нова димензија. Код Милене Павловић Барили то је вештина спајања сопствене интимне приче (која је понекад и трауматична) са оним што припада поретку историје уметности. Из тог резервоара историје уметности она преузима знакове и отпочиње са њима дијалог, који се претвара у процес деконструкције старих и конструкције нових кодова. На овом поступку она гради унутрашњу логику својих слика.

Естетски номадизам је очигледан нарочито у зрелој фази њеног стваралаштва, почевши од тридесетих година. Спојивши интелектуализам и субјективизам, она у свом поступку користи принцип фрагментирања, дезинтеграције и поновне „монтаже”

---

¹⁵ Rozi Brajdoti, *Putem nomadizma...*, 179.

фигура. Пример овог поступка представља *Аутопортрет* из 1938. године, који се надовезује на Ботичелијево (Botticelli) *Рођење Венере* из 1477-78, на шта је изврсно указала Оливера Јанковић у својој монографији.¹⁶ Заједничка им је линеарност, благост облика и тонова, начин на који обе портретисане жене држе главу, њихов издужени врат и нежне црте лица, извесна туга.

Други пример естетског номадизма је Миленина чувена *Композиција* из 1938. године, која ступа у дијалог са Тицијановом (Titian) сликом *Света и профана љубав* из 1515-1516. Према Оливери Јанковић¹⁷, Милена и овде користи цитате како би стару тему о Венерама близнакињама (једна нага, друга одевена), смештену у савременост, уметнички претворила у сензуалну и мистичку љубав. У центру видимо две жене. Једна је нага и оличава вечите вредности, митску лепоту, свету љубав. (За разлику од Тицијана, код Милене је заступљена хришћанска симболика Еве у Рају, приказане пре прародитељског греха и без стида.) Други женски лик је одевен и репрезентује земаљску љубав, после изгона из Раја (хришћанска симболика чедне Марије). На Тицијановој слици и слици Милене Павловић Барили заступљен је исти принцип – обе жене имају исти лик (у Миленином случају то су аутопортрети), који упућује на две форме женског — *sacrum* и *profanum*.

---

¹⁶ Оливера Јанковић, *Милена Павловић Барили*, 102.

¹⁷ *Исто*, 117-119.

Још један пример цитатности и естетског номадизма – шетње по познатим темама – јесу *Анђели у зору* из 1938-39. године и Фра Анђеликова (Fra Angelico) фреска *Благовести* (слична крила, сличне одоре анђела),¹⁸

као и *Венера са лампом* Милене Павловић Барили и Тицијанова *Урбинска Венера*.

¹⁸ Исто, 104-105.

Родни номадизам

Четврта форма номадизма Милене Павловић Барили јесте родни номадизам. Битан мотив њеног стваралаштва (и у сликарству и у поезији) јесу мушко-женски односи, односи женског и мушког тела, женског и мушког лика, једном речју – родна корпоралност/телесност. Сликарка покушава да повеже и разликује женски и мушки идентитет, да покаже њихове културне улоге. Карактеристично је то да њене слике приказују двојност мушког и женског, али да до сусрета између њих никада не долази. Мушко и женско су на њеним сликама паралелни светови и паралелна бића. Њихови ликови су на многим сликама готово раздвојени преградом. Одличан пример је слика *Жена и крилати мушкарац са шеширом* из 1933. године,

која нуди својеврсну интерпретацију родних улога. Видимо лик наге жене са венчаним детаљима (вео, чипкасте рукавице, тил) и мушкараца са крилима (алузија на узвишену преданост уметности, безбрижност и бoемски начин живота Бруна Барилија). Символ тепиха који води у цркву на венчање и кревета који спаја жену и мушкараца у сексуалном чину јесу јасне, fine аутобиографске алузије, сликовно кодирање међусобних односа у породици сликарке. Два лика – жена и мушкарац – могу да се читају и као фигуре њених родитеља – мајке и оца. Ту је и лик малог, голог детета које се, стојећи на кревету, приближава мајци. Приснији контакт детета с мајком такође може да се интерпретира у биографском кључу – као алузија на родитеље који су живели одвојено, иако су до краја живота остали у пријатељским односима. Па ипак, слику пре свега треба тумачити у општим родним категоријама. Иако је често представљен са крилима, мушкарац код Милене Павловић Барили у многим

случајевима не поседује јаку личност; он се исто тако појављује без ноге или руке, понекад као инвалид са протезама, што симболизује његову немоћ.

Веома важан елемент њеног сликарства, који такође илуструје оно што сам назвала родним номадизмом и иконографски приказује Миленин приступ родним проблемима, јесте андрогиност њених ликова. У неколико случајева Милена „позајмљује“ своје лице не само женским, него и мушким ликовима. То је посебно уочљиво на слици *Сликарка са стрелцем* из 1936. године.

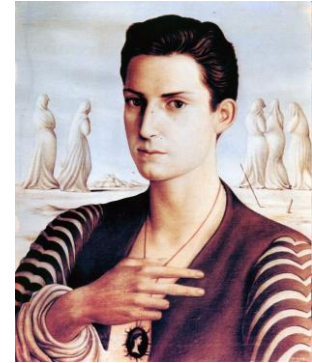

Жена и мушкарац имају исти (Миленин) лик, као да је желела да истовремено прикаже мушки и женски принцип у једној истој особи, јин и јанг као целину, елементе *andros* и *gynos*, садржане у једном лицу и раздвојене на два лика. Још бољи (јер је префињенији) пример родног номадизма представља *Лутка (композиција са лоптом)*, такође из 1936. године.

На слици видимо монтажу главе зрелог (лице са борама) тамнопутог мушкараца са брадом и брковима и љупког, нежног тела девојке или чак и девојчице-лутке у светлој хаљини. Ликови су спојени не само по принципу мушкости-женскости, него представљају и креативну илустрацију начела младости-старости. Да би се појачала та *gender* порука у позадину је стављен још један пар нагих ликова – осакаћени мушкарац без руке и женски акт у лежећем положају, чија се глава не види јер је заклања мушкарац који стоји.

Миленини мушкарци често имају женске, нежне црте лица. Примери за то су портрети: *Портрет краља Петра II Карађорђевића* (његово лице личи на Миленино, али то се може објаснити не само уметничком провокацијом, него и родбинским везама између краља и Милене¹⁹), *Портрет Р.Т.А. Гослена* (сликаркиног мужа²⁰) или *Јеванђелист Јован*.²¹

Четврти облик њеног номадизма – кружење од жене према мушкарцу и натраг – изразито је заступљен, и то у више варијанти. Одликују га теме раздвојености, двојности, двозначности, двогласја женскости и мушкости. Двојност је за Милену била усуд – двоструко презиме Павловић Барили којим се служила целог живота (мушка-очева и женска-мајчина линија у њој) јесте први видљиви знак двојности, који ју је пратио целог живота.²² Тај мотив се види и на многим сликама, попут *Девојке са лампом* (женски лик-аутопортрет у првом плану, мушкарац у позадини), *Композиција са маском* (женски лик је иза провидног тила, мушки иза маске – слуги се нека тајна, али и лаж, превара), *Женско попрсје* (1933, тамна и светла страна личности), *Енигматска композиција са женском фигуром, стубом и дрветом* (антички кипови осакаћене жене и мушкарца).

¹⁹ Сликарка је по мајци била род са краљевском династијом Карађорђевића, те се сличност између престолонаследника и уметнице може интерпретирати као породична, али се може читати и као намерни уметнички поступак и илустрација принципа андрогинности, односно родног номадизма.

²⁰ Госленове нежне, мекане, скоро женске црте лица могу се читати и као алузија на његову бисексуалност. О томе је писала Adele Mazzola у књизи *Aquae Passeris. O Mileni Pavlović Barilli*, prevod E. Vasiljević, (Beograd: Hesperia.edu, 2007).

²¹ Све слике су из америчког периода.

²² Писала је о томе у поглављу „Поглед и удавање“, у: Оливера Јанковић, *Милена Павловић Барили*, 111-121.

Културни номадизам

На крају бих се осврнула и на културни номадизам Милене Павловић Барили, тачније, на проблем Миленине припадности. Многи су се питали којој култури припада Милена Павловић Барили: српској? Италијанској? Француској? Америчкој? Можда се она номадски креће међу свим тим културама? Донедавно није била чврсто укореењена ни у једној од њих²³, а у многим је била на неки начин маргинализована, можда управо због тог свог номадизма. Или је то било зато што је била испред свог времена? Она је несумњиво посебна појава како у сликарству, тако и у поезији. Њено стваралаштво се креће по различитим културним просторима, тачније по периферијама многих култура, без обзира на то што им је дала изразито важна дела. Тек после њене смрти – и то не одмах – српска култура је почела да прима Милену у своје крило. То се десило пре свега захваљујући сликаркиној мајци, Даници Павловић, која се борила да Милено дело спасе од заборава и да своју јединицу бар после смрти чврсто укорени у српској култури. Почетком шездесетих година основана је меморијална Галерија Милене Павловић-Барили у Пожаревцу. Миодраг Б. Протић је почео да о њој пише студије²⁴, Коста Димитријевић и Смиља Стојановић-Гулески издали су 1971. године прву књигу са биографско-документарним материјалима (писмима, песмама, биографијом, као и каталогом наслова Милениних слика) – *Кључеви снова сликарства. Живот-дело-песме Милене Павловић Барили*²⁵. Тек крајем деведесетих година XX века објављена је

²³ Ова тротомна и у исто време тројезична (сваки текст је на српском, италијанском и енглеском) едисија текстова о Милени Павловић Барили објављена у издавачкој кући Nesregia.edu 2009/2010. године и настоји да широкој публици представи стваралаштво, живот и наслеђе ове уметнице, као и да глобализује знање о њој.

²⁴ Види М. Протић, *Милена Павловић Барили*, (Београд: Просвета, 1966).

²⁵ К. Димитријевић, Стојановић-Гулески, *нав. дело*.

Миленина поезија – 1998. године објављено је издање које је приредио Милисав Миленковић, а 2009. се појавило и друго издање под насловом *Неверни анђели*²⁶. Као прва у серији „Библиотека: Жене у српском сликарству”, појавила се 2001. изврсна монографија историчарке уметности Оливере Јанковић²⁷, а 2009. године, поводом сто година рођења Милене Павловић Барили, изашло је много књига, међу којима и сјајан каталог изложбе *Звезданим трагом* Јелице Милојковић²⁸, *Кључеви снова* Жане Гвозденовић, као и биографија *Миленин усуд* Радмиле Станковић²⁹.

Књижевни и жанровски номадизам

Занимљива културно-књижевна појава је то што је Миленин лик послужио многим савременим писцима, а поготово списатељицама, као инспирација за стварање нових уметничких дела³⁰, у складу са постмодернистичким принципом да се уметност храни уметношћу. Мислим да је посебан (и позитиван) културни феномен у Србији то што се Милена Павловић Барилли појављује као главна јунакиња у многим књижевним делима у последњих двадесет година (од 1990. до 2010. године). Изгледа да је, овековечујући у облику књижевних портрета њен лик, српска култура тек сада пожелела да ту држављанку света иномадску уметницу чврсто „укорени” у сопственој традицији, да је присвоји и помоћу других уметничких жанрова (романа, приповетке, драме, поезије, биографије, филма). Подухвати литераризације ове светске фигуре доста су разноврсни и занимљиви. Милена је постала јунакиња четири романсиране биографије: *Аутопортрет са Миленом* Мирјане Митровић (у три издања: 1990, 2005,

---

²⁶ М. Павловић Барили, *Неверни анђели*.

²⁷ О. Јанковић, *Милена Павловић Барили*.

²⁸ У Галерији САНУ од 17.07. до 25.08. 2009. била је организована изложба са више од сто сликаркиних радова. Та изложба је имала два наслова. Први, *Звезданим трагом*, дала је ауторка Јелица Милојковић, која је кустос куће-галерије Милене Павловић Барили у Пожаревцу и која је приредила поменути каталог под истим насловом: Ј. Милојковић, *Zvezdanim Tragom. Milena Pavlović Barilli* (Požarevac, 1909- Njujork, 1945) *sto godina od rođenja*, (Beograd: Galerija SANU, 2009) . Други наслов, *Сан о буђењу*, био је сугестија организационог одбора Министарства културе за јубиларну годину 2009. Та подвојеност наслова може се третирати као инкарнација синдрома двојности који је пратио Милену и за њеног живота, а изгледа да је прати и после смрти.

²⁹ Р. Станковић, *Миленин усуд*, (Београд: Глобосино д. о. о. АЛЕКСАНДРИЈА, 2009).

³⁰ Тај проблем сам детаљно анализирао и описала у тексту: М. Koch, „U potrazi za Milenom Pavlović Barilli u srpskoj književnosti“, *Milena Pavlović Barilli EX POST*, (Beograd: HESPERIAedu, 2009), 114-172.

2009. године)³¹, документарног постмодернистичког романа *Aquae Passeris* (у три издања на српском: 2000, 2007. и 2009³², и једном на италијанском), романа Војиславе Латковић *Милена Павловић Барили: Сликарка светског гласа*³³, који се појавио поводом сто година Милениног рођења, крајем 2009. године, као и књиге Радмиле Станковић *Миленин усуд*³⁴. Милена Павловић Барили је постала једна од јунакиња књиге *Тајни живот славних Српкиња* Исидоре Бјелице (2002) која јој је посветила биографски есеј *Милена Павловић Барили или отмена Пожаревљанка у ждрелу декадентне Европе и снобовске Америке*³⁵. Изашла је и књига приповедака Мирјане Бјелогрић-Николов *Приче за досадно поподне* (коју је 2006. године објавио београдски издавач "Филип Вишњић", књига је добила награду "Исидора Секулић" за 2007. годину) од којих су неке приповетке посвећене управо лику Милене.³⁶ На основу једне од тих прича Мирјане Бјелогрић, а по цртежима Бојане Димитровски, настао је анимирани филм *Аутопортрет с белом мачком*, Богдана Вуковића. Сликарка је постала и јунакиња приче *Смрт има љубавни почетак или Милена Сања Домазет*. Та прича претходи драми о Милени Павловић Барили *Крила од олова*³⁷. Сања Домазет је написала још једну драму о Милени Павловић Барили (која до сада није штампана), насловљену *Месец у пламену* и сачињену од писама које је сликарка размењивала с мајком Даницом Павловић. Премијерно је била изведена за време позоришн сезоне 2009/10. у Београдском драмском позоришту, у оквиру обележавања стогодишњице рођења те свестране уметнице, Сања Домазет је у неколико наврата посветила пажњу овој фасцинантној уметници јер, како је изјавила у интервјуу: „богати сликарски опус и интригантна, раритетна личност омогућавају да се о овој изузетној личности пише у више наврата и са различитих аспеката“³⁸. Истичући како не жели да од својих драма

---

³¹ Марија Митровић, *Аутопортрет са Миленом*, (Београд: Народна књига – Alpha, 2005).

³² Adele Mazzola, *Aquae Passeris*, prevela s italijanskog Elizabet Vasiljević, (Beograd: CLIO, 2000). A. Mazzola, *Aquae Passeris. O Mileni Pavlović Barilli*, prevela s italijanskog Elizabet Vasiljević, (Beograd: Čigoja štampa, 2007).

³³ Војислава Латковић, *Милена Павловић Барили. Сликарка светског гласа*, (Београд: Бео књига, 2009).

³⁴ Радмила Станковић, *Миленин усуд*.

³⁵ Isidora Vjelica, „Milena Pavlović Barili ili otmena Požarevljanka u ždreću dekadentne Evrope i snobovske Amerike“, *Tajni život slavnih Srпкиnja*, (Beograd: Knjiga-komerc, 2002), 167-205.

³⁶ Мирјана Вјелогрић-Николов, „Horor-priča za utorak“, „Srce lubenice“, „Onirična priča“, „Opal, bela mačka“, *Priče za dosadno popodne*, друго издање, (Beograd: Filip Višnjić, 2008).

³⁷ Сања Домазет, *Моћ маске. Приче и драме*, (Београд: Завод за уџбенике, 2006), 9-81.

³⁸ Исто.

направи „кавез који ће уловити живи мит Миленине пунокрвне, барокно лепе и веома сложене и болне егзистенције“, Сања Домазет је рекла да јој је пре свега било важно „праћење њених летова и судара са епохом“.³⁹

Јубиларне, 2009. године, објављена је и занимљива књига *Милена или Венера са лампом* Милисава Миленковића⁴⁰ где су се, поред Милениног животописа, нашле и Миленковићеве песме посвећене Милени и њеним сликама. У овој збирци аутор води једну врсту песничког дијалога са сликарком, инспирисан њеним делом и личношћу. Она је за њега референтна тачка и јунакиња његових песама. Да би се ова слика употпунила, треба још поменути да је 1992. у Србији снимљен играни филм *Девојка с лампом*, чији је централни лик управо Милена. Редитељ тог филма је Милош Радивојевић, а сценарио је написао Слободан Стојановић. Године 2011. настао је и занимљив документарни филм чија је ауторка Чарна Радоичић, доцент филмске режије на Академији уметности у Београду. Редитељка филма је у једном интервијуу рекла да је њена мотивација за снимање тог филма био Миленин „осећај неприпадања никоме и осећај припадности Србији“⁴¹. Филм представља комбинацију документарних садржаја, архивских материјала и играних сцена.

Из свега овога се јасно види да је и после смрти Милена наставила свој номадски модел живота и да се и сад појављује у делима савремених уметника као енигматична јунакиња и велика инспирација.

Закључак

Сликарка и песникиња Милена Павловић Барили у последњих двадесет година несумњиво је постала важна референца у српској књижевности и култури уопште. Разлози за то су бројни. Први разлог је чињеница да сликаркина компликована биографија фасцинира пре свега као одлична и продуктивна белетристичка, драмска, песничка, филмска, позоришна, уметничка грађа, која се може обликовати на разне начине, у зависности од инвентивности и стваралачких могућности уметника. Друго, лик уметнице је, захваљујући својој номадској енергији, одличан пример повезаности

---

³⁹ S. Ćirić, *Otkrivanje Milene*, „Vreme“, 723, 11. novembar 2004: http://www.vreme.com/cms/view_Provereno_28.08.2009.

⁴⁰ М. Миленков, *Милена или Венера са лампом. Животопис*, (Београд: Књижевни атеље МЛД, 2009).

⁴¹ Интервју са Чарном Радоичић (Манојловић) који је направио Иван Аранђеловић, 05.11.2009: <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Film-o-Mileni.sr.html>

српске културе са европском и још шире – светском. После распада друге Југославије, када се морало на нов начин проговорити о српском идентитету, Милена је постала својеврсна глокална (глобална и локална у исти мах) икона српске културе јер је користила универзални медиј сликарства, али и рекламни дизајн, модну илустрацију и костимографију. Треће, Милена и данас фасцинира као номад који прекорачује културна, национална, језичка, родна, жанровска и ментална ограничења. Она је постала парадигма енигматичне личности у покрету, инспиративан материјал за полемике, књижевне портрете и културне дискурсе. Сама уметница, ипак, остаје неухватљива, комплексна.

Жан Касу (Jean Cassou) је 1963. године, боравећи у Пожаревцу после посете Милениној меморијалној Галерији, рекао да је Милена непрестано трчала испред времена у којем је живела. Мислим да је то до недавно и била истина. Изгледа да смо је тек у 21. веку, нарочито о стогодишњици њеног рођења и 65-годишњици њене смрти, на неки начин сустигли, проценили њену вредност и значење за културу уопште, а пре свега схватили да она оличава један нов тип културе и један нов тип транскултуралног и трансгресивног идентитета, укидајући парадигме културног монизма. Њен номадизам и путујући модел егзистенције омогућава да је ипак доживимо као фасцинантну и инспиративну, али пре свега вишедимензионалну фигуру, која дејствује у међузонама и у полижанровским, интердисциплинарним и мултимедијалним дискурсима.

Литература:

Аранђеловић, Иван. Радоичић (Манојловић), Чарна. Интервју објављен 05/11/2009.
<http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Film-o-Mileni.sr.html>

Bauman, Zygmunt. *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. Warszawa: Instytut Kultury, 1994.

Bauman, Zygmunt. *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2000.

Bjelica, Isidora. *Tajni život slavnih Srpkinja*. Beograd; Knjiga-komerc, 2002.,.

Bjelogrlić-Nikolov, Mirjana. *Priče za dosadno popodne*, drugo izdanje. Beograd, Filip Višnjić, 2008.

Braidotti, Rosi. *Nomadic subject: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York, Columbia University Press, 1994.

Brajdoti, Rozi. „Putem nomadizma: uvod“. Prevela Jasmina Čaušević. *ProFemina*, leto-jesen 2005, zima-proleće 2006.

Braidotti, Rosi. „Poprcez nomadyzm“. Prevela A. Derra. *Teksty Drugie*, 6/2007.

Димитријевић, Коста, Стојановић-Гулески, Смиљана. *Кључеви снова сликарства. Живот-дело-писа-песме Милене Павловић Барили*. Крушевац: Багдала, 1971.

Домазет, Сања. *Моћ маске. Приче и драме*. Београд: Завод за уџбенике, 2006.

Јанковић, Оливера. *Миlena Павловић Барили*. Београд: ТОРУ, Војноиздавачки завод, Народни музеј, 2001.

Латковић, Војислава. *Миlena Павловић Барилли. Сликарка светског гласа*. Београд, Београд 2009.

Mazzola, Adele *Aquae Passeris. O Mileni Pavlović Barilli*. Prevela s italijanskog Elizabet Vasiljević, Београд: Hesperia.edu, 2007.

Merenik Lidija, Petrović Aleksandar, Koch Magdalena. *Milena Pavlović Barilli: EX POST 3. Kritike, članci, bibliografija*. Београд: HESPERIAedu, 2009.

Милојковић, Јелица. *Звезданим Трагом. Миlena Павловић Барилли (Пожаревац, 1909-Њујорк, 1945) сто година од рођења*. Београд: Галерија САНУ, 2009.

Митровић, Марија. *Аутопортрет са Миленом*. Београд: Народна књига Alpha, 2005.

The Routledge Companion to Critical Theory, edited by Simon Malpas and Paul Wake. London and New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2006.

Pabijanek, Katarzyna. „Sztuka intermedialna i wyobrażenia intelektualnego nomadyzmu. Prace Zsolfi Váradí i Katariny Sevič“. *Artmix, Feminizm i media*, бр. 10, септембар 2005, http://free.art.pl/artmix/10_2005_pab_szt.html

Павловић Барили, Миlena. *Поезија*. Приредио Милисав Миленковић. Београд: VERZALpress, 1998.

Павловић Барили, Миlena. *Неверни анђели*. Превод Никола Бертолино и Радивоје Константиновић, поговор и приређивање Милисав Миленковић. Београд: НОЛИТ, 2009.

Протић, Миодраг. *Миlena Павловић Барили*, Београд: Просвета, 1966.

Samardžić, Nikola, Mazzola, Adele, Janković, Olivera, Barilli, Davide, Bulajić, Jovan, Subotić Irina, Bakić Jelena, Radoičić Čarna. *Milena Pavlović Barilli: VERO VERIUS 1. Vreme, život, delo.*, Beograd: HESPERIAedu, 2010.

Станковић, Радмила. *Миленин усуд*. Београд: Глобосино д. о. о. АЛЕКСАНДРИЈА, 2009.

Subotić Irina, Merenik Lidija, Kragulj Snežana, Huljev Ingrid, Petrović Ljiljana, Blažina Zoran. *Milena Pavlović Barilli: PRO FUTURO 2. Teme, simboli, značenja*, Beograd: HESPERIAedu, 2010.

Ćirić, Sonja. „Otkrivanje Milene“, *Vreme*, 723, 11. novembar 2004.
<http://www.vreme.com/cms/view>

Magdalena Koch

UDC: 821.163.41.09 Павловић Барили М.

“Adam Mickiewicz” University,

Original scientific article

Poznan

Transcultural Figure in Motion or Forms of Nomadism of Milena Pavlović Barilli

The paper presents the problem of different forms of nomadism of Milena Pavlović Barilli (1909-1945), the painter and poet who created in the interwar period. She circulated between Serbian and Italian, German and French, Spanish and American languages and cultures, enriching her artistic work by the elements of all of them. The first part of the article recalls definitions of nomadism as an intellectual and artistic way of thinking and creating given by Zygmunt Bauman, Gilles Deleuze and Félix Guattari and Rosi Braidotti, the author of the fundamental book *Nomadic Subjects*. The following parts of the paper introduce the typology of different forms of Pavlović Barilli's nomadism. Six main nomadic forms are suggested and analyzed: her national/ethnic nomadism, her language nomadism, the artistic/esthetic nomadism, the gender nomadism and the cultural one.

Keywords: nomadism, Milena Pavlović Barilli, gender, icon of culture